

Elisabet Vasas kvarlåtenskap – en prinsessas materiella värld*

Otfried Czaika, Regine Ehls & Heinrich Holze (Hg.), *Von Büchern, Schmuck und Küchenkram. Der Nachlass der schwedischen Prinzessin Elisabeth Wasa in Verzeichnissen*, 308 s., ill., Köln, Böhlau 2024.

ENLIGT FRANK TRENTMANN i boken *Empire of Things. How We Became a World of Consumers from the Fifteenth Century to the Twenty-first* (2016) äger varje tysk i genomsnitt 10 000 föremål. I sin omfattande framställning av konsumtionens historia belyser Trentmann institutioners och ideologiers roll i forlandet av konsumtionsbeteendet samt konsumtionens inverkan på maktförhållanden, sociala relationer och värdesystem i dåtid och nutid. Temat materiellt ägande intar även en central position i den källutgåva som behandlar den svenska prinsessan Elisabet Vasas kvarlåtenskapsinventarier, redigerad av Otfried Czaika, Regine Ehls och Heinrich Holze. Redaktörerna betecknar träffande föremålen som en ”kulturhistorisk skatt” (s. 7), vars historiska och materiella betydelse framhålls i denna granskning.

Källutgåvan omfattar fyra inventarier som förtecknar objekt tillhörande det mecklenburgska hertigparet Kristofer av Mecklenburg och prinsessan Elisabet Vasa av Sverige samt deras dotter Margareta Elisabet. Redaktörernas ambition och förtjänst ligger inte enbart i att ha gjort detta rika och mångfacetterade källmaterial tillgängligt för forskningen, utan också i att de synliggjort dess gränsöverskridande förbindelser som visar sig på flera nivåer. Den tidigmoderna historiens transnationella dimension framträder som en röd tråd genom hela utgåvan. På aktörsnivå utgör den dynastiska kopplingen mellan Mecklenburg och Sverige grunden, samtidigt som redaktörerna i sin framställning tydliggör hur de tidigmoderna territorierna var politiskt, ekonomiskt och kulturellt sammanflätade och interagerade inom ett större historiskt sammanhang. Denna aspekt bidrar till att

* Den här granskningen är en utvidgad version av den ursprungliga recensionen som publicerats på tyska i *Zeitschrift für Historische Forschung* 52 (2025:3).

inventarierna placeras in i en bredare europeisk kontext och inte enbart behandlas som lokala eller nationella artefakter.

Den gränsöverskridande dimensionen framträder tydligt även genom själva tingen som ger uppfattning om vilka vardagsföremål och lyxvaror prinsessan ägde. De erbjuder en unik inblick i den samtida materiella kulturen och i hur föremålen fungerade som uttryck för och markörer av social status. Även skuldfordringar ingår som betydelsefulla källor, eftersom de illustrerar sambandet mellan föremål och konsumtion och samtidigt visar i vilka (internationella) nätverk handeln med varor bedrevs. Detta understryker den tidigmoderna ekonomins transnationella karaktär och skapar en dynamisk bild av sociala och kommersiella relationer.

Bland de många exotiska lyxföremålen återfinns bland annat ”tolv helt förgyllda silverskålar för konfekt” (*”Zwolff gantz vergulde silbern Confect schalen”*, s. 64), ”en karmosinröd sammetsrock, helt täckt med stora och små orientaliska pärlor” (*”Ein Rott Carmesin Sammitten Rock, gantz vnd gar mit großen vnnnd kleinen Orientalischen Perlen”*, s. 65) samt ”en rund ask med fem gamla flåtor av oanvänt guld, en kvist av röda koraller, en krans av grön siden, vävd av guld och silver med allehanda djur och pärlor” (*”1 Ein Rundt bundt Nasch darin 5 alte Flechten von vntzen golde 1 Zweich von roten Corallen gewachßen 1 Krantz von gruener seiden von goldt vnd silber gewircket mit allerley Tiehren vnnnd mit Perlen”*, s. 86).

Övriga ägodelar omfattar bland annat en blommig nederländsk hatt, engelskt tyg och ryska pälsvaror, böhmisk och svensk malm, bärnstensskedar, alabasterskålar och ett timglas av pärlemor, venetianskt glas, elfeben samt smaragder, rubiner och diamanter. Listorna inkluderar vidare sältran och vapen, bland annat en rysk sabel och fyra krutflaskor.

Vilka exotiska lyxvaror prinsessan konsumerade framgår även av att hon ägde ”en sockerkittel och tre sockerslevar” (*”1 Zucker keßel und 3 Zuckerkellen”*, s. 142). Utöver det som redaktörerna avser med kökstillbehör (*Küchenkram*) i titeln – såsom serveringsknivar med bärnstenshandtag, glas och speglar (s. 133) – innehåller listorna även viktiga dokument av olika slag och ursprung (*”Ein groß rund schrein Darin: Schwedische, Polnische und Liefflendische, auch etliche andere Acten vnnnd hendel”*, s. 103). På så sätt framträder inventarierna inte enbart som materiella föremål, utan också som fönster mot samtidens administrativa, sociala och intellektuella miljöer, vilket gör dem användbara för forskning inom flera discipliner.

På grund av inventariernas mångfald är det särskilt utmanande att välja ut ett specifikt objekt, men i det följande riktas fokuset kursoriskt mot ”Herbarium Adamj Lömicerj” (s. 129). I det första inventariet, daterat den 28 augusti 1600, upptas herbariet tillsammans med diverse kok- och destilleringsböcker samt *Svenska läkarboken* av Benedictus Olai. Det rör sig sannolikt om den vida spridda örtaboken (*Kräuterbuch*) av den mar-

burgske professorn och sedermera stadsläkaren i Frankfurt am Main, Adamus Lonicerus (1518–1586). Den hänvisar bland annat till Hieronimus Braunschweigs örtabok, ett verk som också fanns i prinsessans ägo (s. 129). På så sätt illustrerar detta objekt en svensk prinsessas deltagande i en internationell lärd diskurs, där hon uppenbarligen tog del av samtida medicinska verk. Objektet kan därmed ses som en indikator på intellektuellt gränsöverskridande och lärd mobilitet.

Herbariet kan betraktas som ytterligare ett belägg för att medlemmar av den lärda eliten i Sverige var sammanlänkade med familjen Lonicerus. Nils Chesnecopherus (1574–1622), svensk hovkansler och tidigare professor i matematik i Marburg, var gift med Agneta Lonicera, dotter till Marburgprofessorn Heidericus Theophilus Lonicerus och brorsdotter till Adamus Lonicerus. Detta exempel visar hur även den lärda eliten var sammanlänkad i nätverk genom gränsöverskridande äktenskap, vilket tydliggör att den transnationella dimensionen inte enbart berör dynastiska förbindelser mellan furstar, utan även manifesteras inom den lärda eliten. Exemplet demonstrerar därutöver hur denna källutgåva kan användas för att studera tidigmodern kunskapsirkulation och kulturtransfer.

Utgåvan är välstrukturerad och består av en huvuddel med en bildsektion (porträtt och originaldokument) och de fyra inventarierna som föregås av ett förord och två inledande kapitel. Förutom det historiska sammanhanget, biografier över Elisabet, Margareta Elisabet och Kristofer av Mecklenburg samt forskningsläget, berör dessa även inventariernas tillkomst, förvaringsplats, innehåll, textutformning och användning. I bilagan återfinns förutom en förteckning över förkortningar och en ordlista även person- och ortregister, följt av bibliografiska och biografiska uppgifter. Särskild uppmärksamhet bör riktas mot ordlistan, vars centrala betydelse för den moderna läsarens förståelse av den tidigmoderna livsvärlden inte kan underskattas. En mindre begreppslig oklarhet utgör användningen av orden ”inventar” och ”inventarium”, som varierar i boken.

En av utgåvans ytterligare förtjänster är dess fokus på de svenska kvinnliga aktörerna Elisabet Vasa och hennes dotter Margarethe Elisabet, som tidigare varken i de nordiska länderna eller i Tyskland haft en framträdande roll i historieforskningen. I detta sammanhang belyser inventarierna även den tidigmoderna furstinnans livsvärld, som vid sidan av lyxvaror såsom ädelstenar och juveler även omfattade hantverksföremål såsom synålar och spinnrockar, samt betslen och vapen. Inventarierna visar att den skatt som redaktörerna gjort tillgänglig för läsaren inte bara är internationell, utan även flerspråkig och multikonfessionell. Bland objekten finns exempelvis både svenska och tyska psalmböcker (s. 248), och vid sidan av ”de främsta skrifterna av Martin Luther” återfinns ”Körboken för den heliga katolska kyrkan” (s. 129).

Föremålen visar på förbindelser som sträcker sig över språk, territorier och konfessioner, vilket gör dem till en värdefull källa för studier av kulturmöten, materiell kultur och sociala praktiker under tidigmodern tid. Därmed öppnar de redovisade föremålen upp för analysmöjligheter som en aktörsbaserad framställning inte i samma grad skulle kunna erbjuda. Källutgåvan kan således – förutom att den erbjuder en grund för kulturhistoriskt inriktade studier – även ha betydelse för konsumtionshistorisk forskning, eftersom konsumtionsperspektivet tydligt återspeglas i inventarierna. Slutligen framträder källutgåvan även som gränsöverskridande i sin verkan, eftersom den har potential att förena internationella forskarsamhällen. Sammantaget visar den hur materiella spår kan öppna för nya förståelser av politiska, kulturella och intellektuella nätverk samt kunskaps-cirkulation i det tidigmoderna Europa.

Miriam Rönnqvist